

SSCB'NİN DAĞILMASI VE RUSYA FEDERASYONU'NDA SERBEST PIYASAYA GEÇİŞ

DISINTEGRATION OF THE USSR AND TRANSITION TO LIBERAL MARKET IN THE RUSSIAN FEDERATION

Remzi BULUT

Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

İktisat Bölümü

ÖZET

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin resmen dağılmasıyla dünya ekonomisinde yeni şekillenmeler ve oluşumlar başlamıştır. Daha önceki yıllarda süper güç olarak nitelenen SSCB liberal ekonominin ilerlemesine karşı koyamamıştır. Hâkimiyeti altında bulunan cumhuriyetler arasında adaleti tam olarak sağlayamaz hale gelmiştir. Netice itibariyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı diğer cumhuriyetler birer birer bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Vakit kaybetmeden piyasa ekonomisine geçiş için reformlara başlamışlardır. Rusya Federasyonu, geçiş dönemi olarak kabul edilen 1993-2005 yıllarında ekonomisini başarılı bir şekilde sosyalist sistemden liberal sisteme dönüştürmüştür. 2005 yılından sonra ise modernleşme dönemi başlamıştır.

Bu çalışmada, SSCB'nin gelişen teknolojiye ve Batılı ülkelere ayak uyduramamasının nedenleri araştırılmıştır. Sovyetler Birliği'ne tâbi cumhuriyetler arasındaki ekonomik farklılıklar incelenmiş ve bunların SSCB'nin çöküşüne zemin hazırladığı bu araştırma neticesinde ortaya çıkartılmıştır. Bir de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda en kârlı ülkeler olarak Baltık ülkeleri ve Rusya Federasyonu'nun olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda, SSCB'nin yerine kurulan Rusya Federasyonu'nun, nüfus ve ekonomik yükleri üzerinden attığı fakat yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile ayrıca toprakların büyük bölümü kendi sınırları içerisinde kalmıştır. Görüldüğü üzere dağılmanın neticesinde iktisadi kaynaklardaki en fazla payın Rusya Federasyonu'na kaldığı açıktır.

Anahtar Kelimeler: *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Rusya Federasyonu, Bağımsız Devlet Toplulukları, ekonomik kriz, piyasa ekonomisi, geçiş dönemi.*

ABSTRACT

In 1991, after the Soviet Union officially disintegrated, new shaping and formations began in the world economy. The USSR which known as the superpower in previous years could not resist the liberal economic progress. It could not exactly secure the justice among the republics under its rule. As a result, the republics dependent on the Union of Soviet Socialist Republics gained their independence one by one. They began to reforms for transition to market economy without delay. Russian Federation successfully

transformed its economy between the years 1993-2005 considered as the transition period. After 2005, the modernization period has started.

In this study, the reasons for the USSR's not keeping up with advances in technology and Western countries have been investigated. The economic differences among the republics dependent on the Soviet Union were examined and after this research it was found out that they paved the way for the collapse of the USSR. Moreover, as a result of the disintegration of the Soviet Union, Baltic countries and the Russian Federation were seen as the most profitable countries. As a result, it was seen that the Russian Federation which established instead of the USSR took out the population and economic burden of it, but most of its underground and aboveground richness and lands remained within its borders. Thus, it is clear that the largest share remains to the Russian Federation.

Keywords: *The Union of Soviet Socialist Republics, the Russian Federation, the Community of Independent States, the economic crisis, the market economy, the transition period.*

A. GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB); doğu'da Pasifik Okyanusu'ndan, batıda Baltık Denizi'ne, kuzey'de Kuzey Kutbu'ndan ve güneyde ise Karakum Çölüne kadar 22,4 milyon kilometre karelik geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş ve yaklaşık 286,7 milyon nüfusu yönetmiştir. 1930'lu yıllarda savunma ve ağır sanayi politikalarına büyük önem veren Sovyetler Birliği, GSMH da yüzde 14'lük büyüme hızına ulaşmış ve sanayi sektöründe dev bir güç haline gelmiştir (Gürbüz, Karabulut 2009: 2).

SSCB'nin dağılmasıyla 15 yeni bağımsız Cumhuriyet ortaya çıkmıştır. Coğrafi olarak dört bölgede yer alan bu cumhuriyetleri şu şekilde konumlandırmak mümkündür: Doğu Avrupa'da yer alanlar; Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Moldova'dır. Baltık Ülkeleri olarak adlandırılanlar ise Estonya, Letonya ve Litvanya'dır. Kafkaslar'da ise Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bulunmaktadır. Orta Asya'da Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan yer almaktadır. Bu bölgelerin etnik kimliğini ise Slavlar (Ruslar...), Türkler (Azeri, Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen), Gürcüler, Ermeniler, Tacikler ve diğer etnik gruplar teşkil etmektedir. Dinî yapıyı ise genel olarak Hıristiyanlar, Müslümanlar, Museviler vd. oluşturmaktadır.

Sovyetler Birliği, 1950'li yıllarda dış dünya ile olan ilişkilerini artırmış, II. Dünya Savaşı'ndan sonra altın çağını yaşayarak dünyada süper güç haline gelmiştir. Sonraki dönemlerde birlik içerisindeki iletişim gelişmiş ve bunun neticesinde etnik ve sosyal sorunlar peyderpey ortaya çıkmaya başlamıştır. Sovyetlerin milletleştirme siyaseti neticesinde Rus milleti dışındaki uluslar güçlenerek kendi benliklerine önem vermeye başlamışlardır. 1970'li yıllardan sonra SSCB, siyasî, ekonomik ve kültürel olaylar neticesinde gerekli modernleşmenin yapılamaması, teknolojiye geri kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da üretim kalitesinde düşüş, arz-talep dengesinde bozulma ve tarım sektöründeki yanlış politikaların uygulanmasıyla birlikte SSCB'nin dağılması kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla merkezi yönetimin zayıflaması hızlanarak sosyalist düşünce anlayışı yavaş yavaş kan kaybetmeye başlamıştır (Gürbüz, Karabulut 2009: 32).

Sovyetler Birliği dağılmadan önce dünya ekonomik ve siyasal açıdan Soğuk Savaş'ın da etkisiyle iki kutuptan oluşmuştur. Bir tarafta "Kapitalizm" ve daha sonraları aynı anlamlara gelen Serbest Piyasa Ekonomisi, Piyasa Ekonomisi ve Pazar Ekonomisi gibi kavramlarla ifade edilen anlayış yer almıştır. Bu anlayışın temelini özel mülkiyet, teşebbüs ve tercih hürriyeti, din ve inanç özgürlüğü, seçme ve seçilme hürriyeti gibi unsurlardan oluşturmaktadır. Diğer tarafta ise Merkezî Planlama Ekonomisi veya Sosyalist Sistem olarak adlandırılan düzen bulunmaktadır. Sosyalist sistemde, toplumdaki gelir dağılımı gibi adaletsizliklerinin giderilmesi için üretim faktörlerinden (toprak ve sermaye) mülkiyetinin devlete ait olması ve üretim faaliyetlerinin de devlet tarafından planlanması ve gerçekleştirilmesi ön görölmektedir (Dinler 2013: 20, 21). 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği ve Sosyalizmin dağılmasıyla dünya tek ekonomik kutuplu hale gelmiştir. Rusya Federasyonu'nda da geçiş ekonomilerinde de devlet Pazar ekonomisinin oluşturulması ve geçiş sürecinde hem aktif hem de önemli rol üstlenmektedir (İşcan, Hatipoğlu 2010: 28).

Sosyalist sistemin yıkılmasıyla birlikte ekonomik krizlerle karşı karşıya kalan yeni bağımsız cumhuriyetler, bir taraftan krizden çıkış yollarını ararken diğer taraftan da Batı ülkelerine özentini arttırmıştır. Bağımsızlıkla birlikte ise ekonomik reformlar, özelleştirme yasaları çıkarılmış ve piyasa ekonomisine geçiş plan programlarının hazırlanması başlamıştır. Rusya Federasyonu güçlü ekonomik yapıya sahip olmasından dolayı kriz yıllarını hızlı ve başarılı bir şekilde atlatmayı başarmış ve Piyasa Ekonomisine adapte olmada zorluk çekmemiştir.

B. SSCB'NİN DAĞILMASI VE RUSYA FEDERASYONU'NUN KURULUŐU

1917 Ekim devriminden sonra sosyal adaleti sağlama ve milli geliri eşit paylaşma felsefesiyle ve bunu tüm topluma yayma düşüncesi ile hareket eden sosyalist bir düzen ve merkezi planlama ekonomisi uygulayan SSCB, hayatta kaldığı yaklaşık 70 yılın sonunda elinde tuttuğu cumhuriyetlerde yoksulluk ve gelir dengesizliklerinin daha da artmasına neden olmuştur (Gürbüz, Karabulut 2009: 45). Bu durum da dağılmayı hızlandırmıştır. 1990 yılına gelindiğinde Gorbaçov dizginleri elinden kaçırmıştır. Milli gelir hızla düştüğu gibi %500'e yaklaşan enflasyon yaşanmıştır. Ülkenin tek partisi olan Komünist Parti dağılma sürecine girmiş, anayasanın değiştirilmesi ve çok partili düzene geçilmesi kabul edilmiştir.¹

a. SSCB Dönemi ve Sonu

Sovyetler Birliği'nin Gorbaçov dönemine kadar ki kısa bir tarihini ele alacak olursak; Almanya ile imzalanan Brest-Litovsk Anlaşmasıyla (Mart 1918) I. Dünya Savaş'ı Çarlık Rusya için sona ermiştir. Fakat iç savaş ve dış müdahaleler sebebiyle Bolşeviklerin yönetimi Çarlık Rusya'nın sınırları içerisindeki topraklarının genelinde ele geçirmeleri 1922 yılına kadar sürmüştür. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin, bir Federasyon olarak kurulması 30 Aralık 1922 yılında gerçekeleşmiştir. 21 Ocak 1924 tarihinde Vladimir İlyiç Lenin'in ölümlüyle başa geçen İosif Stalin² Komünist Parti'deki karşıt görüşlü herkesi temizleyerek itibarını ve gücünü arttırmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet ordusu

¹ efsane4d.blogcu.com/sosyalizmin-yayilmasi-ve-cokusu/5202779

² İosif Stalin, Gürcü asıllı Sovyet devlet adamı, mareşal, 1922'den, 1953 yılındaki ölümlüne kadar 31 sene boyunca Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri. Lenin'in ölümlünden sonra, Sovyetler Birliği'nin lideri konumuna gelmiştir.

Romanya'dan Besarabya bölgesini, Fin Savaşı ile Baltık Cumhuriyetlerini (Litvanya, Letonya, Estonya) ve Karelya'yı SSCB topraklarına dâhil etmeyi başarmıştır. 1945 yılında ise doğuda Japonya'ya saldırmış ve Mançurya, Kuril Adalarını ve Karafuto'yu ilhak etmiştir. 6 Mart 1953 tarihinde Stalin'in ölümüyle partinin birinci sekreteri olan Nikita S. Kruşçev (1958-1964) "Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi – Comecon" ve "Varşova Paketi" nin kurulmasıyla Batı Avrupa Ülkelerine, AET³ ve NATO⁴'ya karşı bir blok oluşturmuştur. Kruşçev'in ölümüyle sırasıyla Leonid Brejnev, Yuriy Andropov ve Konstantin Çernenko başa geçmişlerdir.⁵ SSCB 1985 yılına kadar Batılı Ülkelerle ve ABD ile hep rekabet içinde olmuştur. 1985 yılından itibaren sosyalist sistem liberal kapitalist sisteme karşı koyamamaya başlamış ve çöküşü hızlanmıştır.

Özellikle Gorbaçov dönemi, Sovyet ekonomisinin ve toplumun 1970'li yıllardan sonra en ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Mihail Sergeyeviç Gorbaçov, Sovyet yönetiminde ilk defa "sistemin tıkanıyor" ve "çağın gerisinde kalıyor" gibi ifadelerle ekonomik ve toplumsal sorunları kabul edip Sovyet sistemini tartışmaya açmıştır. Bu tartışmalar arasında "reform programı", "merkezî planlama", "sosyalist sistemde reform" ve "Sovyetler Birliği'ndeki uygulamalar" konularında yoğunluk ve ağırlık kazandığı gözden kaçmamaktadır. Sovyetler Birliği ekonomisindeki kötüye gidiş Gorbaçov döneminde hızlanmış, ekonomik gelişme ve büyüme ise düşüş göstermeye başlamıştır.

Ölmezogullarının (2012) belirttiğine göre büyümenin yavaşlaması ve ekonomideki sorunların ortaya çıkış nedenlerini somut olarak şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Ekonomide büyümenin yavaşlaması: 70'li yılların sonu ve 80'li yılların başlarında ekonomik faaliyetlerde gerileme ve büyüme hızında yavaşlamanın olduğu kabul edilmektedir.
2. Mal ve hizmetlerde fiyatlandırma sisteminin bozulması: Merkezî otorite tarafından belirlenen fiyatlar üretilen malların kıt ve bolluğu derecesine göre yapılmadığından; kıt mallarda kuyruklar, üretimi bol olan malların ise satılmadığı görülmektedir.
3. Üretimin ihtiyaçları karşılamaması: Ağır ve savunma sanayisine büyük önem veren Sovyetler, hafif ve orta ölçekli sanayiye yeterince önem verilmemiştir.
4. Hizmet sektörü yeterince gelişmemiştir: Ülkedeki otel ve restoran işletmeleri ve ülkeye gelen turizm verileri bunu en güzel şekilde desteklemektedir.
5. Teknolojiye ayak uyduramaması: 1930'lu yıllarında hızlı sanayileşmede kurulan Sovyet sanayisi, 80'li yılların başlarında teknolojik olarak oldukça geri kalmıştır.
6. Ödemeler bilançosunun açık vermesi: 1980 yılından sonra uluslararası petrol ve altın fiyatlarındaki düşüş ve tarımda kötü hasılatların başlaması neticesinde yılda 7-8 milyar dolarlık tahıl ithal edilmesi ödemeler bilançosunu negatif yönde etkilemiştir.

---

³ Avrupa Ekonomik Topluluğu

⁴ N.A.T.O. (North Atlantic Treaty Organization). Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı anlamına gelen İngilizce (North Atlantic Treaty Organization) kelimelerinin baş harfleridir.

⁵ www.counsellors.gov.tr/detay.cfm?AlanID=14&dil=TR&ulke=RF

7. Askerî harcamaların ekonomiyi zor duruma düşürmesi: 1980’li yılların başlarında askeri güç olarak dünyada “süper devlet” olan Sovyetler Birliği, silahlanmadaki yarışı ve askeri alandaki rekabete ayak uydurmada oldukça zorlanmıştır. Silahlanma yarışını rakip ülkelere nazaran aynı tempoda sürdürmesi olanaksızlaşmış ve Brejnev’in “sınırlı egemenlik ve müdahale” doktrininin⁶ yerini artık Gorbaçov’un “barış ve işbirliği” doktrini⁷ yer almaya başlamıştır.
8. Yönetim ve siyasal yapıda yetersizlik: Yeterince dinamik olmayan ve heyecansız bir kadronun yönetimin başına gelmesi olarak tanımlanmıştır.
9. Tarım ürünlerinde verimin ve kalitenin azalması: İklim şartlarına göre tarımın yapılmaması, aşırı kimyasal gübrelerin kullanılması kolektif⁸ çiftlik olan kolhoz⁹ ve sovhozların¹⁰ iyi yönetilememeleri beraberinde zararları getirmiştir. Bu zararlar devlet bütçesini zor duruma düşürmüştür (Ölmezogulları 2012: 181-187).

Sovyetler Birliği sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikler bakımından sanayileşme hamlesiyle de dünyada lider ülke konumuna ulaşmıştır. 1950’li yılların sonlarında ekonomide istikrarsızlıklar yaşanmaya başlamıştır. Bu durumu fark eden dönemin liderleri Kruşçev ve Brejnev tarafından ekonomide istikrarı sağlayıcı reform politikaları uygulanmaya başlamıştır. Fakat istenilen ölçüde başarılı olunamamıştır. Birinci sebep ise Brejnev döneminde ABD ile savunma ve uzayda yaşanan rekabetten dolayı kaynakların büyük kısmı savunma sanayisine aktarılmasına neden olmuştur. Bu dönemlerde GSMH’den ayrılan yüzde 15’lik payın savunma sanayisine aktarılması ekonomide yaşanan istikrarsızlığı tetiklemiştir. İkincisi ise petrol ve hammaddelerin üretim maliyetlerinin yüksek olması gösterilebilir. Dolayısıyla da Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa’daki müttefik dostlarına ve kendisine yakın olan üçüncü dünya ülkelerine yaptığı yardımlarda aksamalar ve sıkıntılar çıkmaya başlamıştır (Turan, Işık 2007: 54).

Sovyetlerin Birliği’nin son dönemindeki ekonomideki performansı kısaca aşağıdaki tablodaki gibi özetlemek mümkündür.

Tablo: 1. Sovyet Ekonomisinin performansı

Ekonomik göstergeler	1976-1980	1981-1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Gayri Safi Ulusal Üretim	4.8	3.7	3.8	2.9	5.5	3.0	-2.3	-17

⁶ Brejnev doktrini: Sovyetler Birliği’nin herhangi bir sosyalist ülkede komünizme karşı bir gelişmeye karşı o ülke ve diğer sosyalist ülkelerdeki düzen ve sistemi korumak amacıyla “büyük ağabey” olarak müdahalesini öngören bir siyasi görüş olarak tanımlanır.

⁷ Gorbaçov doktrini olarak bilinmektedir. Bu doktrin katı rejimin biraz yumuşatılmış şekli olarak da anlaşılmaktadır.

⁸ Komünist ülkelerde tarımsal organizasyon şeklidir.

⁹ Sovyetler Birliğinde bir tarım işletme sistemidir.

¹⁰ Sovyetler Birliğinde devlet fabrikalarına benzeyen bir tarım işletmesidir. Kolhozlara benzer, ancak kolhozlarda toprak kısmen köylülere ait olabilir. Sovhozlarda ise bütün topraklar devlete aittir. Yöneticisi ise devlet tarafından atanır.

Milli Gelir	4.8	3.2	2.3	1.6	4.4	2.4	-4.0	-15
Sanayi Üretimi (net)	4.4	3.6	4.4	3.8	3.9	1.7	-1.2	-7.8
Tüketim Malları Üretimi	4.4	3.7	4.4	5.5	5.1	5.9	6.0	-
Tarımsal Üretim (net)	1.7	1.0	5.3	-0.6	1.7	1.3	-2.9	-7
Sermaye Yatırımı	3.7	3.7	8.4	5.6	6.2	4.7	0.6	-
Emek Verimliliği	3.3	2.7	2.1	1.6	4.8	2.3	-3.0	-
İstihdam Seviyesi	1.9	0.9	0.6	0.1	-1.1	-1.5	-1.6	-1.7

Kaynak: TURAN ve IŞIK “Devlet Sosyalizminden Piyasa Ekonomisine Geçiş” 2007, s. 55.

1985 yılında iktidara gelen Gorbaçov, ekonomideki kötü gidişi durdurabilmek ve diğer sorunları çözmek için bir takım reformlar gerçekleştirmiştir. Gorbaçov liderliğinde uygulanması planlanan bu reformların genel amacı, Sovyet sosyalizmini yeniden yapılandırmaktır. Bu reform programının iki kanadı bulunmaktadır. Bunun birinci kanadını oluşturan tekrar yapılanma anlamına gelen “perestroyka” diğer kanadını ise açıklık ve şeffaflık anlamlarına gelen “glasnost” oluşturmuştur. İktisadi reform olan yeniden yapılanma (perestroyka) ile 1980’li yılların başından itibaren bozulan ekonomiyi düzene koymak, iktisadi büyümedeki gerilemeyi engellemek, ekonomiye geniş ölçüde dinamizm kazandırmak ve köklü bir değişimi kapsamıştır. Ayrıca teknolojide modernizasyonu sağlamak, özel iktisadi alanlarını genişleterek özelleştirmeye zemin hazırlamak, uluslararası ekonomik ilişkilerde değişimi sağlamak olarak özetlenebilir. Mihail Gorbaçov’un, Glasnost reformu ile Sovyetler Birliği’nde şeffaflığı ve demokrasiyi ilerletmek için sunduğu başlıca önerileri şu şekilde sıralamak mümkündür: iş yerlerinde demokrasinin gelişmesini, parti içi demokrasinin ilerlemesini, basın-yayına ve bilime-sanata daha fazla özgürlük verilmesini sağlamak, eleştirilere ve muhaliflere daha fazla hoşgörüde bulunmak ve toplumsal örgütlenmenin ilerlemesini ve gelişmesini sağlamak olarak sıralanabilir (Ölmezoğulları 2012: 191-192). Bu reformda önerilenler esasen hukukun üstünlüğü ve anayasal demokratik bir devletin kurulmasının gerekliliğidir. Katı Sovyet rejiminin yavaş yavaş çözülmeye ve yumuşamaya doğru gittiğini söylemek mümkündür.

Aslında Gorbaçov’un bu dönüştürme programının iki kanadı olan “perestroyka” ve “glasnost” arasında çelişkilerin bulunduğu gözden kaçmamaktadır. “Glasnost” genel olarak hukukun üstünlüğü, insan hak ve hürriyeti, anayasal ve demokratik devletin kurulması anlamlarını taşımaktadır. *Perestroyka* ise ekonominin yönetimiyle ilgili program ve reformdan uzak olduğu bilinmektedir. Sosyalist dünyadaki (Sovyetler Birliği) reformların ana hedef ve amacı, komünizmi Batı ülkelerini (gelişmiş ülkeler kastedilmektedir) tipik bir sosyal demokrasiye dönüştürme çabalarıdır. *Perestroyka* adı altında alınan reform kararları büyük ümitler taşısa da ekonomik büyüme hedef ve gayretlerini boşa çıkarmıştır. Dolayısıyla merkezi planlamadan vazgeçilip serbest piyasa ekonomisine doğru ilk adımların atılması olduğu söylenebilir. 1991 yılında Sovyetler Birliği ekonomisini önemli derecede enflasyon ve bütçe açıklarının sarstığı ve derin yaraların açtığı söylenebilir. 1986 yılından itibaren bütçe açıklarını kapatmak için alınan dış borç stoklarında da artmalar başlamıştır (Ölmezoğulları 2012: 193-194-195).

Baltık ülkeleri olarak bilinen Letonya, Litvanya ve Estonya SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarına kavuşmuş ve Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olmuştur. Son olarak da Ukrayna bağımsızlık için referanduma gitmiş ve halkın büyük bir çoğunluğu bağımsızlığı destekleyerek 21 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılmıştır. 26 Aralık 1991 tarihinde saat 00:00'da Kremleden SSCB bayrağı indirilmiş yerine ise üç renkli yeni Rusya Federasyonu'nu temsil eden bayrağın göndere çekilmesiyle, SSCB resmen tarih sahnesinden silinmiştir.¹¹

b. Rusya Federasyonu'nun Kurulması

Komünist Parti'den istifa eden Boris Yeltsin, 1991 Ağustos ayında devlet başkanı Gorbaçov'a yönelik darbe girişiminde bulunmuş ve Gorbaçov'un reformlarından daha iyi reformların olması gerekliliğini savunmuştur. Darbe girişiminden sonra siyasi kanat ve yönetim Boris Yeltsin'in eline geçmeye başlamıştır. Bu darbe girişimi SSCB'nin merkezîyetçi güçlerinin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlere aktarılmasına olanak sağlamıştır. Gorbaçov son dönemlerinde Komünist Parti'yi lağvetmiş ve sonrasında Rusya Federasyonu öncülüğünde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerini zayıf ekonomik birlik olan Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) dönüştürmüştür. Üç Baltık ülkesi dışındaki eski Sovyet Cumhuriyetleri bu oluşuma katılmıştır. Böylece 72 yıllık SSCB serüveni büyük savaşlar yaşanmadan tarihe kavuşmuştur (Kavukçu 2008: 24).

25 Aralık 1991 tarihinde Mihail Gorbaçov devlet başkanlığından istifa etmiştir. Yeni kurulan Rusya Federasyonu'nun başına ise Boris Yeltsin getirilmiştir. Rusya Federasyonu 1992 yılından itibaren liberal ekonomiye yönelik "keskin" reformları kabul etmiştir. Yeltsin 1993 yılındaki referandumunu, bozuk ekonomiye, istikrarsızlığa ve sıkıntılara rağmen kazanmayı başarmış ve SSCB'den kalma yasama üzerindeki tüm kurumları lağvetmiştir. Bu dönemde patlak veren Çeçen sorunu Rusya Federasyonu açısından çözülmüştür. 1994-1997 yılları arasında yaşanan gerilimler sonucunda Çeçenistan'ın Rusya Federasyonu'na bağımlılığına ilişkin anlaşmalar yapılmıştır.¹² Kuruluş yıllarından sonra Rusya Federasyonu'nda bir takım mali ve ekonomik kriz yaşansa da bu krizler başarıyla aşılmıştır.

C. SSCB'DE CUMHURİYETLER ARASINDAKİ GELİR FARKLILIKLARI

Henüz Sovyetler Birliği dağılmadan önce cumhuriyetler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıklar bariz bir şekilde görülmeye başlamıştır. Eşitlik ilkelerine dayalı kurulan sosyalist sistemde, eşitliğin olmadığı gözden kaçmamaktadır. Tacikistan ile Estonya arasında yaklaşık olarak 3,5 kat fark bulunmaktadır.

Tablo: 2. SSCB dağılmadan önceki cumhuriyetler arasındaki son durum 1990 yılı verileri.

Ülkeler	Yüzölçümü (bin km ²)	Nüfus (bin)	GSYİH (1990) (milyon dolar)	Fert Başına GSYİH indeksi (SSCB=100)
---------	--------------------------------------	---------------	------------------------------------	---

¹¹ efsane4d.blogcu.com/sosyalizmin-yayilmasi-ve-cokusu/5202779

¹² www.counsellors.gov.tr/detay.cfm?AlanID=14&dil=TR&ulke=RF

SSCB	22.403,0	291.200	1.686.868	100
Azerbaycan	86,6	7.250	30.026	72
Beyaz Rusya	207,6	10.300	65.619	110
Ermenistan	29,8	3.400	16.363	83
Estonya	45,1	1.600	13.832	149
Gürcistan	69,7	5.500	29.520	93
Kazakistan	2.717,3	16.850	98.513	101
Kırgızistan	198,5	4.500	13.158	50
Letonya	64,5	2.700	21.423	137
Litvanya	65,2	3.750	27.327	126
Moldova	33,7	4.400	20.242	79
Özbekistan	447,4	21.000	78.777	65
Rusya Federasyonu	17.075,4	148.800	990.360	115
Tacikistan	143,1	5.400	13.158	42
Türkmenistan	488,1	3.750	11.471	53
Ukrayna	603,7	52.000	257.079	85

Kaynak: Ö. Selçuk Emsen, Ş. Mustafa Ersungur, Dilek Özdemir, *Ekonomik Sistemler ve Geçiş Ekonomileri, Orta Asya ve Kafkasya Ekonomilerine Bir Bakış*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2011. s. 62.

Tabloda da görüldüğü gibi Baltık ülkelerinde fert başına düşen GSYİH'nın oldukça yüksek olduğu görülmektedir. GSYİH'daki bu adaletsiz dağılım Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır. İlk bağımsızlıklarını ilân eden Litvanya, Letonya ve Estonya olmuştur. Ekonomik refahın oldukça iyi olduğu bu ülkeler Avrupa Birliği'ne kısa sürede tam üye olmayı başarmışlardır. Serbest piyasa ekonomisine hızlı adapte olan bu ülkeler diğer, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine de örnek olmuşlardır.

D. RUSYA FEDERASYONU EKONOMİSİ VE KRİZ DÖNEMLERİ

Rusya Federasyonu 1990'lı yıllarda siyasi ve iktisadi alanlarda köklü değişimler yaşamıştır. Bu değişimler ülkeyi, özellikle ekonomik alanlarda önemli sorunlarla karşı karşıya bırakmış ve ekonomik krizlerin patlak vermesine neden olmuştur. Rusya Federasyonu bu belirsiz sürede eriyen rezervlerini koruyabilmek için bir takım önlemler olsa da bunlar yeterli olmamıştır. Bu süreçte, yaklaşık olarak ruble %33 gibi değer kaybetmiş, Merkez Bankası'nın da rezervleri iyice erimiştir (Karagül 2012: 290).

1992 yılı başında mal ve hizmet fiyatlarının serbest olmasıyla, enflasyon oranında aşırı yükselmeler (%2500) yaşanmıştır. Bu enflasyon şokunu Rusya Federasyonu, 1997 yılına kadar dış ticarete yaşanan serbestleşmenin de etkisiyle %11 oranlarına kadar düşürmeyi başarmıştır¹³. 1998 yılında yaşanan ekonomik krizden çıkış için IMF yardımlarının artırılması ve ihracatında %70'lik kısmını oluşturan petrol fiyatlarının artmasıyla Rusya Federasyonu ekonomik açıdan toparlanma sürecine

¹³ DPT:1998

girmiştir. 2000 yılına kadar dalgalı bir ekonomik yapıya sahip olan Rusya Federasyonu 2000'li yıllardan sonra siyasi istikrarın da oluşmasıyla iyi bir ekonomik trend yakalamıştır (İşcan, Hatipoğlu 2010: 28).

1998 yılında yaşanan ekonomik krizin etkileri yönetimde de görülmüştür. Krizin etkisiyle 1998-2000 yılları arasında Rusya Federasyonu'nda beş defa başbakan değişmiştir. 1999 yılında Duma¹⁴ Boris Yeltsin'i görevden alma girişiminde bulunsa da başarılı olamamıştır. Bu dönemde eski Varşova Paktı üyesi Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti NATO'ya ve Avrupa Birliğine katılmıştır. Sovyetler Birliği'nden ilk ayrılan Litvanya, Letonya ve Estonya da Avrupa Birliği'ne dâhil olmuştur.¹⁵ Bu katılımlar Rusya Federasyonu'nu psikolojik olarak etkilemiştir. Yine de Rusya Federasyonu kriz ve kuruluş dönemini en başarılı şekilde atlattığı söylenebilir. SSCB'den kalan zengin mirasın etkisi de oldukça büyüktür.

Rusya Federasyonu, ekonomik alt yapı bakımından bir zamanlar dünyanın diğer devi sayılan Sovyetler Birliği'nden miras olarak kalan ağır sanayiye sahiptir. Ayrıca doğal kaynaklar, kısacası yeraltı ve yerüstü zenginlikler bakımından da dünyanın en zengin ülkesi durumundadır. Doğal gaz ve kömür yatakları bakımından dünyanın en büyük rezervine sahiptir. Altın, elmas, demir, kobalt, bakır, kalay ve uranyum gibi madenler ülkede oldukça fazla çıkartılmaktadır (Parlak, Caner 2009: 234, 235). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığı ilân eden diğer ülkelerin hiçbiri bu kadar büyük mirasa sahip değildir. Hatta Moldova, Gürcistan, Ermenistan Cumhuriyetleri gibi bazı ülkeler yeraltı kaynakları bakımından çok fakir durumdadır.

Genel olarak Rusya Federasyonu'nun ekonomisi, 1991-1998 yılları arasında ekonomik krizler ve yeni yapılanmanın da etkisiyle durağan bir seyir izlese de 1998 yılından sonra istikrarlı büyüme sürecine girmiştir. Dünya Bankası verilerine göre %5'lik büyüme hızıyla dünyanın ilk büyük 20 ekonomisi arasında yer almaktadır. 2012 yılı ekonomik verilerine göre GSYİH'sı 2.0 trilyon dolardan fazla, yıllık ortalama ihracatı 528.0 milyar dolar, ithalatı ise 335.7 milyar dolardır.¹⁶ 2012 yılı GSYİH'nın sektörler arası dağılımı ise yüzde 4,4 tarım, yüzde 37,6 sanayi ve yüzde 58 hizmet sektöründen oluşmaktadır¹⁷. IMF ve Rosstat¹⁸ verilerine göre Rusya Federasyonu'nda 2013 yılında kişi başına düşen milli gelir 14.818 ABD doları seviyesinde, yıllık işsizlik oranı ise %5,5 oranında ve GSMH ise 2 trilyon 118 milyar ABD doları olduğu belirtilmektedir (IMF ve Rosstat). İthalatını sanayi ve makine ekipmanları, kimyasal maddeler, içki, tütün, kahve, turunçgiller ve elektronik aletler oluşturmaktadır. İhracatını ise petrol, doğal gaz, kömür, altın, gümüş, işlenmemiş elmas, silah sanayisi, yarı işlenmiş demir, motorlu taşıt ve

¹⁴ Duma: (Rusça: Дүма), [Rusya Federasyonu](#) federal meclisinin aşağı kanadına verilen ad. Çarlık Rusya'sında 1905-1917 yılları arasında etkin olan yasama meclisine de Duma adı verilir. *Devlet Duması* (Rusça: Государственная дума, Gosudarstvennaya Duma, kısaltması: Госдума, Gosduma) olan meclis 1993 Anayasasıyla kurulmuştur. Aynı anayasaya göre Parlamentonun diğer kanadı Federasyon Konseyi adını alır. Meclisin 450 üyesi dört yıl süreyle seçilir. 1993, 1995, 1999 ve 2004 seçimlerinde meclis üyelerinin yarısı nispi temsil yöntemiyle, diğer yarısı ise tek kişilik dar bölge yöntemiyle seçilmiştir. 2007 seçimlerinde ise tüm Duma üyeleri nispi temsil yöntemiyle seçilecektir. Milletvekili seçilme yaşı 21'dir.

¹⁵ www.counsellors.gov.tr/detay.cfm?AlanID=14&dil=TR&ulke=RF

¹⁶ www.btso.org.tr/databank/countryreport/50-rusya.pdf

¹⁷ [www.sde.org.tr/ve prov%D0%91d.pdf/.../5866-analiz-export-import.html](http://www.sde.org.tr/ve%20prov%D0%91d.pdf/.../5866-analiz-export-import.html)

¹⁸ Rusya Federal İstatistik Kurumu

madenlerden oluşmaktadır (Parlak, Caner 2009: 236). Rusya Federasyonu ile Türkiye arasındaki dış ticaret dengesi hep açık vermektedir. Özellikle 2003-2013 yılları arası dış denge artarak artmıştır. 2013 yılı verilerine göre dış ticaret dengesi yaklaşık 18 milyar dolara ulaşmıştır¹⁹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla merkezî planlamaya dayalı sosyalist sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bir takım ekonomik krizlerle karşılaşsa da ekonomik alt yapının sağlam olmasından dolayı kriz ortamından kısa sürede çıkmayı başarmıştır. Nedeni ise SSCB'den büyük mirasın Rusya federasyonuna kalmasıdır. Diğer BDT ülkeleri hala ekonomik istikrara kavuştuğu söylenemez. BDT ülkelerinin büyük çoğunluğu Rusya Federasyonu'na ekonomik açıdan bağımlılığı devam etmektedir. Aşağıdaki tablo bunu en güzel şekilde özetlemektedir.

Tablo: 3. Rusya Federasyonu Yıllık Dış Ticareti (Milyar \$)

Genel	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam İhracat	103,1	106,9	135,4	183,4	245,3	301,2	351,9	468	302	396,6	516,1	524,7
Toplam İthalat	53,4	60,5	76,1	96,3	125,1	137,8	199,8	267	167	229	305,3	312,6
BDT Ülk. İle Ticaret												
İhracat	15,3	16,2	20,5	29,4	32,6	43,4	52,6	69,9	46,8	59,7	78,7	78,1
İthalat	13,1	12,3	13,6	17,7	18,9	25,2	29,8	36,6	21,8	31,6	44,6	41,6

Kaynak: RF Federal Gümrük Servisi, RF Federal İstatistik Servisi, RF Merkez Bankası.

Tablodan çıkarılan sonuç ise 10 yıllık bir dönemde Rusya ile BDT ülkeleri arasındaki açık devamlı olarak artmaktadır. 2001 yılındaki fark yaklaşık olarak 2 milyar dolar iken, 2012 yılında 37 milyar dolara yükselmiştir. BDT ülkelerinin Rusya Federasyonu'na ne kadar bağımlı olduğu ve her geçen gün arttığı görülmektedir. Bavul ticareti ve kayıt dışı ticareti de göz önünde bulundurulursa bağımlılığın daha değişik boyutu görülecektir.

Sonuç olarak gerek dünyada gerekse Rusya Federasyonu'nda, yaşanan ekonomik krizlerin sebeplerine bakıldığında bir önceki krizlere çözüm olarak geliştirilen teorilerin olduğu saptanmaktadır. Neticesinde kapitalizmin ürettiği krizler toplumun büyük kısmını etkilemekte ve sermayenin daha da tekelleşmesine katkı sağladığı gözden kaçmamaktadır(Karagül 2012: 304).

E. BDT'NİN KURULMASI VE RUSYA'NIN ROLÜ

Bağımsız Devletler Topluluğu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ekonomik açıdan tekrar cumhuriyetler arası eski birlikteliği inşa etme amacıyla Rusya Federasyonu'nun öncülüğünde 21 Aralık 1991 yılında kurulmuştur. Rusya Federasyonu eski SSCB topraklarının %76,2 ve dünya yüzölçümünün %12 sine sahiptir. Nüfus olarak ise yarısını teşkil etmektedir. Rusya Federasyonu, aynı zamanda zengin

¹⁹<http://www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid=1H1SJyYr2nlxvczTJBZvTrqMMV7hhQbp37vg0Z1SW2pqXvdSh0Q!1836672716>

doğal kaynaklarıyla eski SSCB içinde en fazla ekonomik potansiyele sahip bir ülke konumuna sahip olmuştur. Bu potansiyelle en büyük hammadde ihracatçısı konumuna gelmiştir. Kişi başına düşen milli gelir olarak da diğer eski cumhuriyetlere kıyasla en zengin ülke durumuna yükseltmiştir (Güler 2012: 100).

BDT'nin kurulması ve varlığı Rusya Federasyonu için büyük bir önem arz etmektedir. Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi Rusya ihracatının yaklaşık %15'ini bu ülkelere yapmaktadır. Ekonomik açıdan BDT'nin kurulmasında, Rusya'nın rolünün büyük olduğu kaçınılmazdır. Her ne kadar bağımsız ülke olsalar da ekonomik bağımlılık hala devam etmektedir. BDT ülkelerinin de makroekonomik göstergeleri incelendiğinde en büyük ticari ilişkilerin Rusya Federasyonu ile yapıldığı görülmektedir.

BDT ülkelerinin ekonomi üzerindeki gelişimini ve değişimini gözlemlediğimizde, kısaca ele alabileceğimiz net olarak 6 dönem bulunmaktadır. Bu dönemler;

- 1- Reformlar neticesinde piyasa ekonomisine dönüşüm olarak ekonomide gerileme yılları (1992-1997)
- 2- Bağımsızlıktan sonra yaşanan ekonomik krizi aşma süreci (1996-1997)
- 3- Rusya Federasyonu ekonomisinde parasal bunalım nedeniyle kriz veya yavaşlama (1998-1999)
- 4- Hammadde kaynaklarının fiyat artışıyla ekonomik toparlanma (2000-2008)
- 5- 2008 küresel ekonomik kriz yüzünden ekonomide yavaşlama (2008-2009)
- 6- Küresel ekonomik sonrası yenilenme ve gelişim (tahminen 2010-2020)

Geçiş ekonomisinin gerilim ve kriz dönemi sistematik durumlarla kayıtlanmıştır. Ekonomik ve sosyal hayatı her yönden etkilemiş; üretim ve yatırımda çöküş, yüksek ve hızlı enflasyon, aşırı bütçe açıkları, iç ve dış borçların aşırı artmasını beraberinde getirmiştir (Zoidov 2011: 2,3).

F. SONUÇ VE BULGULAR

Kapitalizme karşı sosyalist bir dünya sistemi oluşturulmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. Başta Rusya Federasyonu olmak üzere birçok sosyalist blokunu oluşturan ülkeler, geçiş reformlarıyla başta ekonomi ve siyaset alanlarında liberalleşmeye gitmiştir. Eşitlik ve adaleti savunan sosyalist sistemde hiçbir zaman eşitlik ve adalet olmamıştır. Netice olarak, kişisel gelir dağılımında da hiçbir zaman eşit olunamamıştır. Bunun en güzel örneği Tacikistan ile Estonya arasında 3.5 katlık bir oranın olmasıdır (Emsen, Ersungur, Özdemir, 2011: 62.). Ağır ve savunma sanayisine büyük önem veren sistem, insan hayatına ve beşerî ilişkilere yeterince önem verdiği söylenemez. Bu devletin ve halkın her zaman korku içinde yaşadığını gösterir. Üretim faktörlerine devletin sahip olmasından dolayı üretimin merkezi bir otorite tarafından planlanması ve yapılması sonucu estetiğe önem verilmediği göze çarpmaktadır.

Zengin doğal kaynaklara sahip olunmasına rağmen halkın büyük bir bölümü zenginlik içinde fakir olarak yaşamıştır. Bunun da en büyük sebebi sistemin özel mülkiyete hak vermemesinden

kaynaklanmaktadır. Netice itibari ile de insanlarda moral ve psikolojik bozukluklara sebebiyet vermektedir.

Sosyalist sistem insan hak ve hürriyetlerine, dini inanç ve geleneklere değer vermemiştir. Dolayısıyla halklar arasında güven ve itimat kalmamıştır.

Sovyetler Birliği döneminde BDT ülkelerinin ekonomisini incelediğimizde, sanayinin Rus etnik yapının fazla olduğu yerlere kurulduğu gözden kaçmamaktadır. Bunun en güzel örnek olarak Ukrayna ve Moldova verilebilir.

KAYNAKÇA

- 1- A. A. Kireyev, *Mejdunarodnaya Ekonomika*. – M. Mejdunarodniye Otnoşeniya, Moskova, 1997. [Uluslararası İktisat]
- 2- A. G. Avşarov, Yu. Ye. Golovina, P. İ. Narijnıy, Ye. N. Şimanskaya, *Gosudartvennaya Vneşneekonomiçeskaya Politika Rossiyskoy Federatsiyi*, Piter İzd., Moskva, 2012. [Rusya Federasyonu'nun Dış Ekonomi Politikası, Piter Yayınevi, Moskova, 2012]
- 3- Büyük Ansiklopedi, Milliyet, 1990. Cilt 13. Sayfa 5015-5016.
- 4- Editörler: Prof. Dr. Haydar Çakmak, Doç. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*, Barış Kitap, Ankara, 2013.
- 5- Editörler: Prof. Dr. Haydar Çakmak, Doç. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, *Türkiye Cumhuriyeti Rusya Federasyonu İlişkileri*, Barış Kitap, Ankara, 2013.
- 6- Editör: Prof. Dr. Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Barış Platin, Yayın ve Dağıtım, Ankara, 2008.
- 7- efsane4d.blogcu.com/**sosyalizmin**-yayilmasi-ve-cokusu/5202779 (01.11.2014)
- 8- Esra Güler, *Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş Sürecinde Rusya: Nasıl Bir Kapitalizm?* Business and Economics Research Journal, Volume: 3, Number: 3, 2012.
- 9- Evin Akgün, *Makroekonomik Göstergeler Işığında Ulusal ve Uluslararası Krizler: Karşılaştırmalı Türkiye Örneği* Karamanoğlu Mehmet Bey üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karaman, 2014
- 10- Güngör Turan, Abdurrahman Işık, *Devlet Sosyalizminden Piyasa Ekonomisine Geçiş, Reformlar ve Politikalar*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2007. http://www.ng.ru/economics/2012-02-07/4_trade.html (12.11.2014).
- 11- <http://www.rb.ru/blog/russianexport/vneshnyaya-torgovlya-rossii-v-2011-gitogi/1799384.html> (12.11.2014).
- 12- <http://www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid=1H1SJyYr2nlxvczTJBZvTrqMMV7hhQbp37vg0Z1SW2ppXvdSh0Q!1836672716> (07.11.2014).
- 13- <http://www.gks.ru/> (10.11.2014).
- 14- İsmail Hakkı İşcan, Yıldız Zeliha Hatipoğlu, *Rusya'nın Serbest Piyasa Anlayışı ve Küresel Kriz, ?* 2010.

- 15- K. H. Zoidov, M. V. İlyin, V. A. Gubin, A. V. Kondrakov, M. A. Bıkadorov, Z. K. Zoidov ,*Analiz i Regulirovaniye Tsikliçeskogo Haraktera Razvitiya Ekonomičeskoy Dinamiki Stran Sodrujestva Nezavisimih Gosudarstv V Kontekste Modernizatsiyi*, 2011. [Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Ekonomik dinamiklerin Gelişmesinin Modernleşme Bağlamındaki Döngüsel Karakterin Düzenlenmesi ve Analizi]
- 16- M. V. Zelenov, *İstoriçeskaya İdeologiya v SSSR v 1920-1950 Godı: Perepiska s İstoriçkami, Stat'yi i Zametki Po İstoriyi, Stenogrammu Vıstupleniy. Sbornik Dokumentov i Materialov*. Ç. 1. 1920-1930 Godı, SPB, 2006. [1920-1950 yıllarında SSCB'de Tarihsel İdeoloji: Tarihçilerle Yazışmalar, Tarihsel Yazı ve Notlar, Demeçlerin Stenografik Kayıtları, Doküman ve Verilerin Kitabı, SPB, 2006]
- 17- Mehmet Gürbüz, Murat Karabulut, *SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi, 2009-Yaz, Sayı: 50.
- 18- Melih Kavukçu, *Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupa Birliği'ne Ekonomik Entegrasyonu: Çek Cumhuriyeti Örneği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler (Ekonomi-Maliye) Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.
- 19- Nalan Ölmezoğulları, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2012.
- 20- Ö. Selçuk Emsen, Ş. Mustafa Ersungur, Dilek Özdemir, *Ekonomik Sistemler ve Geçiş Ekonomileri, Orta Asya ve Kafkasya Ekonomilerine Bir Bakış*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2011.
- 21- pish.ru/blog/articles/articles2010/648 (10.11.2014).
- 22- Prof. Dr. Bekir Parlak, Yrd. Doç. Dr. Cantürk Caner, *Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetmel Yapılar*, Alfa Aktüel Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009.
- 23- Prof. Dr. Mehmet Karagül, *Dünya Ekonomisi (Tehdit ve Fırsatlarıyla)*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2012.
- 24- Prof. Dr. Zeynel Dinler, *Mikro Ekonomi*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2013.
- 25- Rusya Federasyonu Ülke Raporu 26.05.2014 www.btso.org.tr/databank/countryreport/50-rusya.pdf (03.11.2014).
- 26- S. İ. Dolgov, V. V. Vasilyev, S. P. Gonçarov, *Osnovi Vneşneekonomičeskih Znaniy: Slovar'-Spravoçnik*, M. Vıssşaya Şkola, 1990. [Dış Ekonomi Biliminin Temelleri: Sözlük-Başvuru Kitabı]
- 27- T.C. Moskova Büyükelçiliği. Ticaret Müşavirliği www.counsellors.gov.tr/detay.cfm?AlanID=14&dil=TR&ulke=RF (03.11.2014).
- 28- V. M. Kudrov, *Sovetskaya Ekonomika V Retrospektive: Opıt Pereosmıleniya*. Nauka İzd., Moskova, 2003 [Sovyet Ekonomisinde Geriye Dönüş: Manasını Tekrar Kavrama Deneyimi, Nauka Yayınları, Moskova, 2003]
- 29- V. T. Çuntulov, *Ekonomičeskaya İstoriya SSSR*, Moskva, 1987 [SSCB'nin Ekonomi Tarihi, Moskova, 1987]
- 30- провэд.рф/.../5866-analiz-export-import.html (07.11.2014).